

Vzpouira

proti globalizaci

Proč lidé
revoltují proti
dnešnímu
světu

Jan Melvil
publishing

Nadav Ejal

Věnováno Tamar.

„... bylo to pro něho jako několik dní...“

Nadav Ejal

VZPOURA PROTI GLOBALIZACI

Proč lidé revoltují
proti dnešnímu světu

Nadav Ejal
VZPOURA PROTI GLOBALIZACI
Proč lidé revoltují proti dnešnímu světu

© 2020 by Nadav Eyal

Podle anglického překladu *Revolt: The Worldwide Uprising Against Globalization* hebrejského originálu *המרד נגד הגלובליזציה* vydalo v edici H!story nakladatelství Jan Melvil Publishing v Brně roku 2020. Žádná část této knihy nesmí být nijak použita či reprodukována bez písemného svolení, s výjimkou krátkých citací jako součásti kritických článků a recenzí.

Překlad Lenka Lichtenberg
Odpovědná redaktorka Irena Hanušová
Šéfredaktor Marek Vlha
Jazyková redaktorka Tereza Filinová
Design obálky Elizabeth Yaffe
Ilustrace na obálce © THEPALMER/Getty Images
Fotografie autora Danny Bar Adon
Úprava obálky Pavel Junk
Grafická úprava a sazba David Dvořák
Jazyková korektura Vilém Kmuníček
Tisk a vazba PBtisk, a. s., Příbram

Vydání první
Jan Melvil Publishing, 2020
melvil.cz

Chyby a připomínky: melvil.cz/chyby
Recenze a pochvaly: melvil.cz/kniha-vzpoura-proti-globalizaci,
libisemi@melvil.cz
Diskutujte o knize s hashtagem #vzpoura
Knihy vyšla také elektronicky a jako audiokniha.

ISBN 978-80-7555-119-1

„Kde není zápasu, není pokroku.“

— FREDERICK DOUGLASS, projev ku příležitosti výročí
zrušení otroctví v britské Západní Indii, 1857

OBSAH

Předmluva k českému vydání	9
Úvod: Konec jedné epochy	13
1. Útok na redakci pákistánských novin	24
2. Sprcha dvakrát za měsíc	38
3. Války způsobené globalizací	52
4. Poslední útočiště slonů	69
5. „Odmítáme zemřít“	81
6. Zvěstovatelé revolty	94
7. Hovory s nacionalisty	112
8. Obroda nacismu	126
9. Střední třída se bouří	137
10. Anarchisté ve ferrari	153
11. Mizející děti	167
12. „Lidstvo je jako Titanic“	179
13. Tváře exodu	194
14. Experiment a jeho cena	205
15. Potoky krve	218
16. Poddaný impéria promluvil	233
17. „Zavraždili tady moji matku“	247
18. Antiglobalizátor	260
19. Zhroucení pravdy	275
20. Boj o pokrok	293
21. Nový příběh	310
Poděkování	321
Poznámky	323
Rejstřík	357

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Svět si v roce 2020 prošel náročným obdobím plným výzev, které zřejmě ovlivní několik následujících desetiletí. Vypuknutí pandemie COVID-19 lidstvu ukázalo hranice i obrovský potenciál mezinárodní spolupráce a globalizace. Obyvatelé světa, který je nyní daleko propojenější než kdy předtím, světa neustálého pohybu lidí, zboží, kapitálu a myšlenek, narazili na zavlého společného nepřítele: neznámý patogen. Nový druh viru se od jiných původců epidemií, jež propukly v posledních desetiletích, liší určitými biologickými vlastnostmi, které z něj učinily skutečnou hrozbu. COVID-19 není výjimečně smrtící – SARS a MERS byly v tomto ohledu daleko nebezpečnější – je však mimořádně nakažlivý. Globalizovaný svět rád používá *virální* metafory, nyní poprvé stanul tváří v tvář původnímu významu tohoto slova.

V globalizovaném světě mají místní krize regionální dopady, které se projevují na celonárodní úrovni, přelévají se do sousedních států a následně do celého světa. Může se jednat o ekonomickou krizi, jakou byla například americká hypoteční krize v roce 2008, z níž se nakonec vyklubala krize globální, jindy může jít o epidemii nového viru, jakým je například COVID-19. Vládní činitelé se na začátku řešení místní nebo regionální krize často dopouštějí chyby: mylně se domnívají, že ji dokážou zvládnout sami. Přistupují k ní jako ke „své vlastní“ krizi a nedochází jim, jaké souvislosti a důsledky má v celonárodním a celosvětovém kontextu. Přesně k tomu došlo zpočátku v Číně. Jak má vlast, Izrael, tak Česká republika byly naopak během první vlny epidemie

malými ukázkami efektivní reakce na pandemii. Obě země ale později zjistily, že zápas zdaleka neskončil a že není nic smrtelnějšího než oslava vítězství uprostřed bitvy.

Mezinárodní obchod vytváří účinnější mechanismy výroby a distribuce, které zachraňují před extrémní chudobou miliardy lidí. Ve střední, východní a jižní Evropě se životní úroveň v desetiletích po pádu východního bloku a zavedení tržního hospodářství výrazně zvýšila. Rozhodně to platí o České republice. Globalizace je však složitý jev a má také stinné stránky. Urychluje záchranu nespočtu lidí od strašlivé chudoby, zároveň ale vytváří nové cykly vykořisťování. Vykořisťovaným pak postupně dává do rukou moc a nástroje, aby se mohli z područí vymanit. Tato kniha ukazuje, že cykly vykořisťování stvořené globalizací jsou neudržitelné. Šíření myšlenek, znalostí a pravdy je nakonec přeruší. Toto je pozitivní nezastavitelný virus zakořeněný hluboko pod krustou globalizace.

Boj s extrémní chudobou ještě neskončil. Bude-li ale globalizace nucena odejít ze scény kvůli epidemii koronaviru, nacionalistické či populistické rétorice nebo pod tlakem obou jmenovaných sil zároveň, její ústup vymaže mnoho úspěchů, kterých jsme v této nejdůležitější a nejsmysluplnější válce, jakou kdy lidstvo vedlo, dosáhli. To by bylo nejen nemorální, ale i nebezpečné: když lidem seberete něco, co jim už jednou patřilo, začnou být frustrovaní. Frustrace plodí hněv a hněv vede k úpadku racionálního dialogu, a někdy dokonce k násilí. Dějiny střední Evropy nám připomínají velkou lekci Belle Époque, doby kulturního rozkvětu, která trvala od konce 19. století do propuknutí světové války v roce 1914. K prvnímu skoku globalizace došlo již před válkou, mezinárodní instituce a imperiální aliance však dosud žily minulostí. Nárůst národního a ekonomického napětí v kombinaci s nefunkčními a zastaralými systémy uvrhly svět do hrůzostrašné války a přinesly celá desetiletí rozdělení a rozdrobení.

Epidemie COVID-19 propukla v době překotné globalizace a industrializace a tytéž síly, které podporovaly rychlé šíření viru, nám zároveň pomáhají dostat situaci pod kontrolu. Když Čína vyhlásila v provincii Chu-pej zákaz vycházení, řada obyvatel Západu měla za to, že takové nařízení je vhodné pouze pro Čínu. Pandemie se ale stupňovala a obdobná (pokud možno mírnější) omezení zajišťující odstup mezi lidmi se ukázala jako nutnost pro zastavení infekce.

Zavádění těchto nefarmaceutických opatření umožnily až výdobytky průmyslové revoluce. Zůstat sám nebo v rodinném kruhu bylo vždy nejlepší obranou proti extrémně nakažlivým patogenům. Většina lidí si však na rozdíl od šlechty nemohla dovolit uprchnout před nákazou do venkovských sídel.

Ještě v půlce 19. století téměř nikdo na světě nevydělával více než 400 dolarů ročně (z hlediska parity kupní síly) a lidé si nemohli dovolit izolovat se od ostatních. Zemřeli by hladu. Nyní jsme naopak dostatečně bohatí a společenské struktury dostatečně stabilní na to, aby mnozí z nás mohli zůstat delší dobu doma a smrtícímu patogenu se tak vyhnout. Navíc máme k dispozici nové nástroje. Koronavirus vtrhl do našich životů v době, kdy už sekvenování DNA nestojí desítky tisíc dolarů, kdy můžeme využívat neuvěřitelně výkonných cloudových služeb, v době příkladné mezinárodní spolupráce. Příroda nám předhodila exponenciální problém a my jsme poprvé v historii zareagovali exponenciální vědeckou odpovědí.

Globální vesnice nemůže přežít, aniž by lpěla na pokroku a pravdě. V mnoha zemích se v naprostém rozporu s fakty a dostupnými vědeckými poznatky rozšířily tendence nový virus podceňovat, nebo dokonce popírat. Množství úmrtí způsobených virem COVID-19 ve Velké Británii nebo New Yorku jasně ukazuje, jak jsou tyto názory pro veřejné zdraví nebezpečné. Nedůvěra v instituce se mění ve válku proti pokroku, v pochod poštilosti.

Abychom mohli sledovat místní krize, aktivně do nich zasahovat a vypořádat se s nimi, musíme přijmout globální zodpovědnost a posílit mezinárodní instituce. Čím silnější vazby mezi sebou vytváříme, tím víc je budeme potřebovat. V roce 2020 stanulo lidstvo tváří v tvář pandemii. Příště to třeba bude nějaký místní konflikt, který přeroste ve světovou válku, ekonomická krize, jež nás opět strhne dolů, nebo ta největší výzva ze všech: krize klimatická. Současná míra ekonomické provázanosti, rozsáhlé obchodní vazby a globální mobilita dávají vzniknout problémům, jež dokážou růst exponenciálně, daleko rychleji než nějaký patogen. Globální výzvy vyžadují globální řešení.

ÚVOD

KONEC JEDNÉ EPOCHY

Budova vypadá jako typický kancelářský mrakodrap, jaký najdete v každém prosperujícím centru města od Manhattanu přes Londýn až po Tel Aviv. VIP hosté jsou přiváděni zadní chodbou k malému služebnímu výtahu, který za těchto okolností působí poněkud nepatřičně a dodává atmosféře na tajemnosti. Výtah sjede dolů, dveře se rozevrou a před námi se zjeví kulisy dnešního večera: rodinný vinný sklípek, tajný, jak dodává náš hostitel. V rohu místnosti nám slavný šéfkuchař právě připravuje večeři. Zdi jsou lemované skleněnými vitrínami, za nimiž spočívají lahve vína dovezené z vinic rozestých po různých koutech světa. Hosté jsou ohromeni a takové lidi rozhodně není snadné ohromit. Jsou tu podnikatelé v oblasti špičkových technologií, bývalý premiér, bývalý vysoký armádní důstojník, který se nyní pustil do sociálního podnikání, a výkonní ředitelé nejvýznamnějších společností. Všichni přítomní, a vlastně kdokoli a kdekoli na světě, jméno našeho štědrého hostitele velice dobře znají.

Když nás usadí ke stolu, rozhlédnu se kolem a počítám miliardáře. S pravděpodobností hraničící s jistotou jsem tu dnes jediným hostem, který přijel Toyotou Corolla s uvolněným blatníkem.

Byl jsem pozván, abych promluvil o mezinárodní situaci, globalizaci a odporu vůči ní. Moji posluchači v mistrně nasvíceném vinném sklípku pozorně naslouchají, zatímco vypočítávám jednotlivé vrstvy obyvatelstva, které nemají nejmenší prospěch z blahobytu skýtaného současným světovým řádem, a vysvětluji, jak se technologické korporace vyhýbají zodpovědnosti za neduhy globálně propojeného světa,

který samy stvořily. Tvrdím, že liberální hodnoty jsou zpochybňovány obrozením nepřátel pokroku a že mladí lidé dávají před bojem za demokracii přednost radikálním řešením. Ze statistického hlediska se nám daří dobře, poznamenávám. Tak proč má tolik lidí pocit, že se ocitli v pasti?

Měl jsem tušit, jakou to vyvolá reakci. Horní procento těch nejbohatších většinou považuje krizi z roku 2008 za pomíjivý mráček na obloze, Trumpovo zvolení pouze za historickou hříčku osudu a pokrok, tedy jeho aristokratickou podobu, k níž tito lidé vzhlížejí, za nezadržitelný. Náš velkokorysý hostitel a několik málo hostů podstatě mé analýzy porozuměli, i když s ní nesouhlasí. Ostatní jsou popuzeni. „To je přehnaný pesimismus,“ vyhrkne jeden z nich a ostatní po něm slabikují „pe-si-mis-mus“. A hned se do mě pustí s provařenými moudry: Je to jen „populistická vlna“, odpor, který brzy pomine a nenapáchá větší škody. Rozhovor se promění v anachronickou diskusi typickou pro lidi narozené v padesátých a šedesátých letech. Zaznívají dokonce taková kliše jako „sebedůvěra je otcem úspěchu“, „štěstí přeje odvážným“, „všichni mladí jednou dospějí“ a „nemůžeme se přece vrátit zpátky na stromy“. Většinu z nich vůbec nezajímá, co jim říkám. Chtějí mě poučovat a skrze mě chtějí poučovat i celou mladou generaci o tom, že všechno dobře dopadne, jen když budeme myslet pozitivně. Debatu uvízlou na mrtvém bodě elegantně utíná servírování dezertu. Když je budoucnost vašich dětí zajištěna dluhopisy bez rizika, můžete si dovolit uctivě nesouhlasit.

Tato večere mi něčím připomněla poněkud dramatictější událost, jíž jsem byl jako novinář svědkem před dvěma lety. Na obou setkáních se dalo napětí krájet. Když znervózní velcí boháči, obalí se do celofánu, který šustí optimismem. Střední třída volí mnohem prozaičtější taktiku: zuří.

Onoho večera 8. listopadu 2016 byla atmosféra na Manhattanu slavnostní a napjatá. Bezmračná obloha se klenula nad skleněným stropem Javitsova centra připraveného na korunovaci nového vůdce svobodného světa. Pouliční prodejci venku měli žně. Nabízeli trička s prezidentkou Hillary Clintonovou v kostýmu superženy, trička s prvním mužem Billem Clintonem, volební odznáčky všech barev a suvenýry na památku historického dne. Venku hlídkovaly stovky policistů a členů bezpečnostních složek spolu s armádou přenosových vozů a lesem satelitních antén. Počet zde přítomných novinářů několikanásobně

převyšoval hloučky, které byly vyslány do poněkud skromnějšího ústředí Trumpovy volební kampaně vzdáleného vzdušnou čarou jen několik set metrů.

„Ona povstane,“ napsala o Clintonové básnířka Maya Angelou v roce 2008. Nyní se Clintonová chystala osvobodit z rezavých řetězů a stát se nejmocnějším člověkem světa.

Na pódiu seděli zástupci celého spektra amerického lidu. Heterosexuálové i gayové, Hispánci, černoši i běloši, ženy i děti. Měli znázorňovat nástup nové éry, kterou zvolení Clintonové ohlašovalo. S nekonečnou trpělivostí tam seděli celé dlouhé hodiny a čekali na těch pár vteřin, kdy je jejich děti uvidí v televizi a navždy si uloží do paměti obraz svých rodičů vedle první ženy, která kdy byla zvolena prezidentkou Spojených států amerických. Svá místa neopustili, ani když se nad Javitsovým centrem začalo stmívat.

Clintonová samozřejmě nakonec nepřišla. Neviděla oslavu, kterou pro ni připravili. Padla noc a všechno odnesla s sebou.

V pohledu novináře je cosi brutálního. Z bezpečné vzdálenosti skýtající perspektivu sleduje, jak se před ním odvíjí obraz. Zachytí zklamání šířící se davem, šokované lapání po dechu, slzy a zlomená srdce, banalitu lidských reakcí: popírání, zklamání, zoufalou naději, která dál koluje mezi oddanými.

Když začali ohlašovat výsledky, stoupenci Clintonové měli oči přilepené k chytrým telefonům a nevěřicně šeptali. Přesně tak to bylo. Nemohli tomu uvěřit, nedokázali pochopit, jak se to jenom mohlo stát. Mnozí plakali. Jeden z nich se mi svěřil, že se coby židovský homosexuál obává nového holokaustu.

Ptal jsem se ho, jestli nemluví jen tak do větru.

„Ne,“ natahoval, „opravdu se bojím.“

Spojitosť mezi zděšenými, panikařícími členy volebního štábu Hilary Clintonové oné podzimní noci a sebejistými boháči, s nimiž jsem se setkal ve vinném sklípku, není na první pohled patrná. Ti druzí byli odhodlaně optimističtí a připraveni všem vysvětlit, že světový řád, který jim osobně tak vyhovuje, je skvělý také pro všechny ostatní. Stoupenci Clintonové vycítili, že se demokracie ocitla v ohrožení a že právě přišli o budoucnost. Obou skupin se ale zmocnil hluboký, nevyřčený strach. Každá se s ním vyrovnávala po svém: boháči euforicky schovávali hlavy do písku, zatímco voliči Clintonové pokryli podlahu Javitsova centra slzami.

Nebáli se jen toho, že Trump, stoupenci brexitu, evropští nacionalisté nebo islámští fundamentalisté způsobí světovou katastrofu. Ostatně kdyby k ní skutečně došlo, jen by se utvrdili ve své víře v liberální hodnoty či tržní hospodářství. Ne, neobávali se příchodu nějaké pohromy. Právě naopak. Báli se, že by jejich protivníci mohli uspět, že by Trump mohl uspět. Jeho úspěch by znamenal nastolení neliberálního světového řádu a výrazné omezení celosvětové spolupráce.

Byl by to svět, který v základech otřese skálopevnou vírou ve vítězství dobra nad zlem za druhé světové války, ve svobodu jako nezbytný předpoklad prosperity, v odmítnutí náboženského fanatismu, v to, že žena má právo rozhodovat o svém těle, a především ve všemocnou sílu pokroku. Pro tyto lidi by se historie zastavila a zařadila zpátečku. Poslední roky jsou pro mnoho z nich důkazem, že tato transformace již započala.

Nejsem Američan ani Evropan. Žiji ve vzdálené provincii, kterou vzalo pod svá křídla americké impérium. Moje pozice je pozice pozorovatele s výsadou emocionálního odstupu od přicházející bouře. Pár měsíců před volbami v roce 2016 jsem se vydal na cestu po Spojených státech, abych našel odpověď na jednoduchou otázku: Kdyby měl vyhrát Trump, jak by k tomu mohlo dojít? Podle volebních průzkumů se to zdálo téměř nemožné, ale já zůstával skeptický. Seděl jsem v obývacím pokoji jedné hornické rodiny v Pensylvánii, státě, který patří mezi pilíře průmyslové revoluce. Venku lilo a skučel vítr. V rodině panovala stejně ponurá a sklíčující atmosféra jako za okny – chyběl jí onen optimismus, do něž vkládám své naděje. Černí aktivisté ve Filadelfii mi řekli, že prezident Obama je jen další maskou bělochů, kteří zabíjejí nevinné obyvatele z jejich sousedství. Zapřísahali se, že pro „tu ženskou“ hlasovat nebudou. Dívka z města Charlotte v Severní Karolíně, která vyrůstala se dvěma transgender matkami, mi se slzami v očích vyprávěla, jak ji kvůli jejím rodičům spolužačka přestala zvat na narozeninové oslavy. Z jejího příběhu jsem vycítil rostoucí nevráživost vůči nové Americe. Ve stejném státě jsem navštívil nedělní bohoslužbu. V místním kostele kazatel hlásal, že Spojené státy budou kvůli tolerování homosexuality sodomie potrestány epidemií horší než ebola. Zeptal jsem se ho, zda nemá pocit, že jeho Amerika mizí z tohoto světa, a dostalo se mi následující odpovědi: „No tak, ještě nás nepohřbívejte!“

To, k čemu došlo ve Spojených státech za Trumpovy vlády, není běžná politická výměna ani revoluce opřená o novou, promyšlenou

politickou ideu. A žádná soudržná politická myšlenka nestojí ani za brexitem. Vzestup populismu a nacionalismu od Brazílie přes Itálii až po Maďarsko je ve skutečnosti útokem (ač roztržitým) na globalizaci dnešního světa, útokem, jenž povstal z ozvěn nespravedlnosti, které trápí střední vrstvu celého průmyslového světa. Ti, kdo se příliš soustředili na dění v Americe, Evropě, Africe nebo Asii, přehlédli nejdůležitější sociální, kulturní a politický úkaz naší doby. Jednotlivé body se slily jako na pointilistické malbě do jediného obrazu, obrazu revolty. Ohromné množství lidí odmítá globalizaci jakožto ekonomický, kulturní a univerzální hodnotový systém. Vzpoura se šíří po celém světě, neřízeně a plynule. Její podstatou není pečlivé budování nových mocenských struktur, ale odmítání těch stávajících.

Ostrá opozice vůči globalizaci se vytvořila na dvou protikladných frontách: na straně radikální anarchie a na straně náboženského fundamentalismu. Radikální a zpátečnické myšlenky podnícené rostoucí sociální nespokojeností si našly cestu ke střední třídě. Revoltu lze vycítit v rozhodnutí Britů vystoupit z Evropské unie, ve vzestupu extrémní pravice v Evropě, v šíření fundamentalismu, jakož i v sílící podpoře radikální levice a v růstu nenávisli vůči bohatým a vůči koncentraci bohatství. Politici se zoufale snaží osedlat tygra. Prezident Spojených států od okamžiku svého zvolení doslova zaplavil americký i mezinárodní diskurz vytrvalými provokacemi. Bušení jeho tweetů do klávesnice bylo tak ohlušující, že jsme zapomněli na něco, co nám všem došlo už ve chvíli, kdy vyhrál volby: Trump je projevem mnohem širšího fenoménu zrozeného dávno před volbami v roce 2016 a 2020. Nyní, s odstupem několika let, bychom měli udělat to, co je zapotřebí: ohlédnout se zpět na uplynulá desetiletí jako na součást politické a historické mozaiky tvořící náš současný svět. Věk revolty je příliš závažný a má příliš mnoho důsledků, než aby ho bylo možné připsat na vrub Trumpovi nebo mediální fascinaci jeho osobou.

Rebelové tvoří různorodou směsici vyděděnců. Někteří z nich prohlašují, že globalizace, liberální hodnoty s ní spjaté a technologie, jimž dala možnost vzkvést a šířit se, otrávil jejich životy i společnost a rozvrátily hluboce zakořeněné hodnoty a přesvědčení. Jiní se chopili zbraní, často doslova, a vytáhli s nimi proti politické nomenklatuře, která jim slibovala, že globální řešení přinesou prosperitu všem, a sama se přitom zaprodala procentu těch nejbohatších. Bouří se, protože jim nakukali, že globalizace narovná svět, všechno jim bude ležet u nohou,

všechno budou mít hned, všechno na dosah, stačí jen natáhnout ruku. To je samozřejmě pouze prázdný slogan. Mezinárodní ekonomika není postavená na rovnosti, nýbrž na nerovnosti. Rebelové vidí, jak jejich děti zatracují vlastní kulturu, sílí tlak na politickou korektnost jim přitom brání vyjádřit frustraci, kterou pochopitelně cítí. Bouří se, protože jejich jistoty, identita a živobytí se ocitly v ohrožení. Útok teroristů může přijít každíčkým okamžikem, imigranti se chtějí dostat, kamkoliv se jim zlíbí, a zaměstnavatelé neustále hrozí vyhazovem. Pandemie koronaviru COVID-19, která se v roce 2020 přehnala přes celou planetu, odhalila, že politika vedená v duchu 20. století upadá a není schopná čelit současným výzvám, například šíření nového patogenu v úzce propojeném světě. Vůdci a politické systémy obvykle budí dojem kontroly, jistoty a bezpečí. Dějiny ale ukazují, že epidemie tuto iluzi rozbíjejí. V takových situacích také vychází najevo, kteří z vládců jsou rozhodní a schopní a kteří naopak nebezpeční a neschopní. Luchino Visconti, který ve 14. století vládl Milánu, uvalil na domy, v nichž propukla černá smrt, karanténu, a zachránil tak během první vlny epidemie ve městě mnoho životů. Ostatní vládcí prchali do svých letních sídel, zatímco jejich poddaní umírali – to mi připomnělo, jak Donald Trump uprostřed zuřící nákazy koronaviru chodil hrát golf. „V časech temných, počínáme vidět,“ napsal americký básník Theodore Roethke. Není náhoda, že v mnoha zemích zasažených koronavirem propukly rozsáhlé protesty. COVID-19 dále katalyzoval povstání proti roztržitému světovému řádu.

Tyto výlevy ukřivdění, tento nárůst nelibosti mění svět. Protesty proti mezinárodnímu obchodu nebo na jiné úrovni proti univerzálním hodnotám jsou daleko víc než jen ojedinělými výbuchy nenávisti a nevědomosti či pomíjivými jevy, jak je média často vykreslují. Odpor proti sílí migraci v západní společnosti není vždy nacionalistickou, šovinistickou propagandou. Globalizace sice zlepšila životní podmínky lidí, zároveň ale poškodila komunity a rozvrátila ekosystémy, zasela vítr a sklízí bouři. Revolta propukla na konci věku zodpovědnosti.

Po druhé světové válce svět vstoupil do relativně stabilní éry ve znamení obezřetnosti a smyslu pro povinnost. Byl to věk zodpovědnosti. Zásadním způsobem ho formovaly hrůzné osobní zkušenosti voličů i jimi volených zástupců. Před očima měli zničený, vypálený svět, planetu ve stavu šoku. Viděli strašlivé důsledky rasismu, odplaty

krajního nacionalismu, ekonomického úpadku, obchodních válek, závislosti na ideologickém extremismu a všechno to zavrhli. Po válce civilizaci jako déšť po dlouhém období sucha krátce zaplavil optimismus. Prezident Franklin Roosevelt se stal mluvčím těchto nálad už v roce 1943, dva roky před koncem války: „Věříme, že budoucí generace jednou poznají, že nyní, uprostřed 20. století, nastala doba, kdy se lidé dobré vůle dokázali sjednotit, spolupracovat a porazit síly nevědomosti, netolerance, otroctví a války.“¹

Vytyčil si jednoduchý cíl a opravdu ho uskutečnil. Sověti, Američané, Číňané, Britové a Francouzi souhlasili, že šlo o spravedlivou válku, a chápali význam hrůz, kterých se stali svědky. Zde ale jejich konsenzus končí. Roosevelt hovořil o budoucích generacích, jeho generace však zažila Hirošimu a Nagasaki a nedlouho poté, v roce 1949, ji vydělila první sovětská jaderná zkouška. Zrodil se nový svět, svět čelící hrozbě vlastní záhuby.

Vyděšené lidstvo se nejvíc obávalo toho, že přijde další světová válka, tentokrát zapříčiněná nebezpečným antagonismem studené války. Optimismus brzy vystřídal hluboký pesimismus. Američané se těsně po konci druhé světové války domnívali, že budou se Sovětským svazem budovat světový mír, o rok později už ale Sovětům věřil jen málokdo a šedesát pět procent lidí očekávalo další globální konflikt nejpozději do pětadvaceti let. Jeden z průzkumů ukázal, že šest z deseti Američanů požadovalo silnější mandát OSN, nebo dokonce celosvětový parlament.²

Úzkosti a obavy někomu prospívají, zejména pak vládním činitelům. Jednou z výhod, jež přinášejí, je, že nás nutí k opatrnosti. A opatrnost vede k zodpovědnosti.

Definici věku zodpovědnosti najdeme v rozsáhlé analýze z roku 1947, kterou prováděl William A. Lydgate, redaktor agentury Gallup Poll zabývající se výzkumem veřejného mínění: „Extremismus typu ‚shodme pár atomovek na Moskvu‘ se našim občanům příliš nezamlouvá. [...] To, že máme z nastalé situace sklíčené pocity, je vlastně dobrým znamením. Dnešní lidé si na rozdíl od idealistů z roku 1918 už přestali myslet, že svět je pro demokracii stvořený, strážlivě si uvědomují, že za mír se musí neustále bojovat.“³

Nostalgie není jen klamná, ale i nebezpečná. Studená válka rozhodně jako éra zodpovědnosti *nevypadala*. Západ se svých kolonií v rozvojovém světě vzdával jen neochotně a nezřídká při tom tekla

krev. Svět zaslechl ozvěny válečných bubnů během kubánské krize, v napjaté situaci nad Berlínem či v korejské a vietnamské válce. Dvě supervelmoci spolu soupeřily v zástupných válkách, v nichž byli obyvatelé takzvaného třetího světa obětováni na oltář hrozící jaderné války mezi Západem a Východem.

Přes to přese všechno byl tehdejší svět zodpovědný a měli bychom to alespoň zpětně uznat. Rozpoznat dobro tady a teď není vůbec jednoduché. Sledovat rychlou trajektorii zla je ještě mnohem těžší. Světoví vůdci žili po válce v neustálých obavách, že přijde další válka a bude naprosto ničivá. Strach je držel na uzdě a většinou jim nedovolil pouštět se do vojenských eskapád. Přesněji řečeno na uzdě je drželo veřejné mínění. Sovětská propaganda i američtí generálové prohlašovali, že mír je nejvyšší meta. Ať už byla realita jakákoliv, světoví vůdci přinejmenším chtěli, aby si veřejnost myslela, že právě o mír usilují. Dokonce i bojovný generál Douglas MacArthur často hovořil o míru: „Voják se modlí za mír ze všech nejvíc.“ Hovořil také o nutnosti „uchovat v míru to, co jsme vybojovali ve válce“. Údajně prohlásil, že pro zachování míru má být obětována i čest.⁴ Byly tím, co přimělo světové vůdce k zodpovědnosti, ideologie? Nejspíš ne. Šlo o mnohem mocnější sílu – osobní a kolektivní paměť válečných hrůz a morální ponaučení z nich. „Všechny války začínají nějakou hloupostí,“ řekl prezident John F. Kennedy během berlínské krize v roce 1961.⁵ Když mu armádní velení uprostřed kubánské krize předložilo plán prvního jaderného úderu, který by zničil celý sovětský blok (tento plán zahrnoval shození 170 atomových a vodíkových bomb jen na Moskvu), Kennedy rozzlobeně opustil místnost. „To si říkáme lidé,“ prohodil hořce k ministrovi zahraničí Deanu Ruskovi cestou do oválné pracovny.

Tehdejší světoví vůdci, Nikita Chruščov a Kennedy, stejně jako Josip Broz Tito v Jugoslávii, Konrad Adenauer v západním Německu, David Ben-Gurion v Izraeli, Clement Attlee ve Velké Británii, Leonid Brežněv v Sovětském svazu a François Mitterrand ve Francii, prožili velkou a strašlivou válku, někteří dokonce obě světové války. Nebyli to naivní pacifisté. Měli pragmatické cíle odpovídající národním zájmům: vytvořit stabilitu, mezinárodní instituce a zamezit další velké válce.

Zodpovědnost se na Západě projevovala také útlumem pravicových i levicových extremistických hnutí a rostoucí podporou demokracie. Politologové Roberto S. Foa a Yascha Mounk ukázali, že pro více než sedmdesát procent Američanů narozených ve třicátých letech 20. století

byl život v demokracii „hlavní prioritou“. Téměř stejný počet Britů narozených v tomto desetiletí (šedesát pět procent) to vnímal stejně. Demokracie byla zásadní hodnotou také pro lidi narozené ve čtyřicátých a padesátých letech.⁶ Ti, kdo budovali Západ, sdíleli společnou formativní zkušenost: děsivou zhoubnost války. Rodiče a prarodiče dnešní generace spojoval étos, který překračoval národní hranice. Projevovala se u nich téměř zbožná píle a pracovitost, místo fantazírování o budoucnosti si mnohem více cenili přítomného okamžiku. Požadovali víceméně mainstreamovou, zodpovědnou politiku, které se jim skutečně dostalo.

Věk zodpovědnosti po překonání mnoha obtíží postupně přinesl relativní stabilitu a mír. Obě supervelmoci si vůči sobě sice zachovaly nevraživost a soupeřivost, jejich vztah byl ale v zásadě racionální a zodpovědný. Vyvarovaly se populismu a raději se zaměřily na vědu a technologie, které jim měly pomoci vyhrát studenou válku a zlepšit materiální podmínky společnosti. V rámci oddělených sfér vlivu si obě supervelmoci idealizovaly mezinárodní spolupráci uvnitř svých bloků.

Kromě dočasně vyhrocené situace po pádu komunismu počet mezinárodních konfliktů po druhé světové válce skutečně poklesl.⁷ Plně vyzbrojené jednotky se zúčastnily bojů naposledy v roce 2003 během druhé války v Zálivu. Počet obětí vojenských konfliktů po celém světě prudce klesá stejně jako počet lidí žijících za méně než dva dolary na den a klesá také dětská úmrtnost. V roce 1950 uměla číst a psát méně než polovina světové populace, dnes je to osmdesát šest procent.⁸ Průměrný příjem na obyvatele se mezi lety 2003 a 2013 téměř zdvojnásobil.⁹ Nic z toho nebyla náhoda. Společnosti poznamenané válkou a předvídaví vůdci poválečného období zasadili strom stability. A my sklízíme jeho plody.

Mluvíme-li o věku zodpovědnosti, nesmíme zapomínat na dvě věci. Zaprvé, v bouřlivé a válkou zmítané moderní době jde o vzácnou výjimku. Druhá světová válka zavřela konečně ústa extremismu a populismu. Ticho v dějinách sice vydrželo jen zlomek vteřiny, ale právě v tomto období se narodila většina čtenářů této knihy. Poté se vzpomínky na válku začaly pomalu vytrácet. Generace Britů a Američanů narozených v osmdesátých letech přestává sdílet názor generace třicátých let, že demokracie je rozhodující. Myslí si to jen třicet procent z nich.¹⁰ Jejich praotcové obětovali na pobřeží Normandie za obranu demokracie vlastní život, kdežto oni ji dnes považují za prázdnou mantru.

Druhou věc, kterou byste měli o věku zodpovědnosti vědět, už asi dávno tušíte: ta doba je pryč.

Věk zodpovědnosti skončil ve chvíli, kdy se zřítily věže Světového obchodního centra. Žijeme v počáteční fázi důsledků 11. září. Útok al-Káidy na americké půdě byl válečným činem fundamentalistů namířeným proti univerzalistické vizi reprezentované Spojenými státy. Teroristé se pokoušeli rozpoutat světovou válku mezi křesťanstvím a islámem a uvolnili přitom z pout demony, kteří dosud zůstávali pod kontrolou a s náboženským konfliktem často neměli pranic společného. Rozpoutal se boj o osud světa, střet nikoliv náboženský, nýbrž ideologický. Na jedné straně stojí ti, kdo věří, že svět pomalu směřuje k politické a kulturní integraci, na druhé straně pak ti, pro něž je tato vize noční můrou a kteří jsou ochotni bojovat za to, aby k jejímu naplnění nikdy nedošlo. Uprostřed se nachází světová a zejména západní střední třída, která se nejistě potácí mezi národním státem a globalizací, mezi vlastní identitou a univerzálními hodnotami.

Současná globalizace není udržitelná, křehký mír poválečné doby je v ohrožení a příznaky nestability se množí. Nejzávažnější z nich jsou klimatické změny. Prosperity průmyslového věku bylo dosaženo za cenu drancování dnešního i budoucího životního prostředí.

Tato kniha vás provede zákopy probíhající revolty, jejími viditelnými obrysy i temnými zákoutími. Na severu Šrí Lanky jsem spatřil poslední stáda divokých slonů zatlačená do ostrůvků lesa pozvolna likvidovaného chudými farmáři, kteří se sami zoufale pokoušejí vypořádat s důsledky mezinárodního obchodu. Hovořil jsem s nezletilými syrskými uprchlíky o jejich budoucnosti na dlouhé cestě podél kolejí z Řecka do Německa. V Japonsku, které čelí bezprecedentní demografické krizi, mi stará paní v opuštěné škole vyprávěla, jak moc jí tu chybí hlasy hrajících si dětí. Stal jsem se svědkem řeckých nepokojů v prvních letech nového tisíciletí, protestů kvůli těžké recesi, a byl jsem v Londýně na počátku velké finanční krize v roce 2008, nejzávažnější od velké hospodářské krize ve třicátých letech. Hovořil jsem se zanícenými rasisty a nacionalisty o jejich vizi budoucnosti.

Tato kniha nabízí rozhovory s konkrétními lidmi a postřehy o tom, jak se na konkrétních místech a v konkrétní době snaží řešit své problémy. Zároveň ale podněcuje k otázkám s daleko větším přesahem. Je to vyprávění o zrození globálního vědomí, jež překračuje zeměpisné i kulturní hranice, a o změně morálního citění zapříčiněné globalizací.

Žijeme v době, kdy období křehkého míru vyvolalo obrovskou migrační vlnu. Lidé v ohniscích konfliktů opouštějí své domovy, aby hledali útočiště na Západě. Ten sice překonal velkou ekonomickou krizi, ale tříštění střední třídy dál pokračuje a ohrožuje globalizaci i její instituce. Spolupráce mezi národy, institucemi a státy upadá v důsledku největší globální krize, s jakou se kdy svět musel vypořádat, totiž krize klimatické. V době rychle klesající míry chudoby a rozšiřování vzdělanosti, stále kvalitnější zdravotní péče a rostoucích příjmů paradoxně vzkvétá fundamentalismus. Přitom se rodí čím dál méně dětí, což s sebou nese řadu následků. Mezinárodní společenství postavené na konsenzuálně přijatých liberálních ideách se čím dál tím víc radikalizuje.

Tyto tlaky vyvolaly válečné tažení proti samotné myšlence pokroku. Pokrok ve smyslu osvícenských hodnot stojí na víře v rozum a fakta, na přijetí vědy jakožto nástroje zlepšování lidského života a na otevřené společnosti, v níž tradice nemá vůči kritickému myšlení právo veta. Z energie vzpoury proti globalizaci těží staří i noví odpůrci pokroku. Nepokoušejí se napravit křivdy způsobené neudržitelným globálním systémem, využívají je pouze jako návnadu. Populističtí rasističtí politici, šarlatáni brojící proti vědě, anarchisté bakuninovského ražení, fundamentalisté, virtuální společnosti na sociálních sítích, totalitní ideologové, neoluddité a vyznavači konspiračních teorií – ti všichni se dali na pochod.

Revolta a politika, která se z ní rodí, může vést k vybudování spravedlivějšího, a tudíž pevnějšího světového systému. Takového, který zajistí rovnováhu mezi místním a globálním prostředím, prosadí rovnost příležitostí a zprostředkuje enviromentální spolupráci klíčovou pro přežití nás všech. Tento optimistický scénář ale není samozřejmý ani nevyhnutelný. Za posledních dvacet let jsme se poučili, že nic není předem dáno a že žádný pokrok není nezvratný.

Pokrok rád ukazuje svaly, ve skutečnosti je však poměrně křehký. Záleží na tom, zda je společnost připravena za něj bojovat a zda jsou vůdci odhodláni vyhnout se pošetilosti. Lidé na celém světě právě prožívají radikální okamžik. Tato kniha se jim pokouší naslouchat.

POSLEDNÍ ÚTOČIŠTĚ SLONŮ

V příštím okamžiku se Sampath Ékanájaka ladně přehoupne přes bahnitý kanál a já skočím za ním. Slunce právě zapadá a stíny keřů se v jeho paprscích prodlužují. Jakmile zapadne, nebude už možné pokračovat v pátrání. Hejna moskytů vylétají z hlubokých prasklin bahnitě půdy a snaží se najít kousek kůže neošetřený repelentem. „Slyším je,“ povídá Ékanájaka. Stojí na malé vyvýšenině a zírá do houští zbylého kousku džungle. Jeho stopař, patřičně pyšný na malou videokameru, kterou třímá v ruce, mě předběhne. Sleduji, jak se ti dva vydávají vpřed, ustupují, ženou se jako o závod a najednou se zastaví. Cítím z nich nervozitu. „Teď se nacházíme na území slonů,“ hlesne náhle Ékanájaka. Úsměv, který mu zářil na tváři po celou cestu, je rázem ten tam. Víím, že mě varoval a žádal: nenuť nás jít dál k tichým zvukům praskajících větví.

Nacházíme se v Galgámuvě (Galgamuwa) na severozápadě Šrí Lanky. Není to parné hlavní město Colombo pulsující rychlým rozvojem ani pláže obležené opálenými turisty. Tady lidé žijí ze svých polí. V oblastech poblíž řek se až k horizontu rozprostírají rýžoviště a úzké, dlouhé listy rostlinek se vlní ve větru. Tady v Galgámuvě jsou ale pole úplně jiná. Mají roztodivné tvary, nejsou moc velká a jejich hranice se posouvají podle toho, jak pokračuje odlesňování v suché zóně, která zabírá větší část severu a východu země. Pro rodiny obdělávající místní půdu představuje pole rozdíl mezi relativním pohodlím a strmým pádem do tíživé chudoby. V tomto ročním období, vlastně ve všech ročních obdobích, jsou jejich úhlavním nepřitelem sloni.

Zuří tu válka. Sloni na Šrí Lance zabijí každoročně desítky lidí. Slonů během konfliktů s lidmi uhynie za stejnou dobu kolem dvou stovek. Na okraji pole je vykopaný hluboký příkop, který má těmto zvířatům zabránit, aby se pustila do konzumace sladkých plodin. Farmáři kolem natáhli mobilní elektrický ohradník. Po takových ohradnících je teď v Galgámuvě velká poptávka. Kolem stojí tři nebo čtyři improvizované hlídkové věže připomínající domečky na stromech, jaké jsme si v dětství stavěli s kamarády. Tyhle ale určitě nejsou na hraní. Postavili je velmi vysoko převážně na osamělých stromech. Mají nízkou střechu a vchod natočený směrem, odkud přichází nebezpečí, k malému výhruzně vyhlížejícímu lesíku. Lidé hemžící se kolem políček mají v rukou nejrůznější nástroje na odstrašování slonů, od velkých baterek až po kovové hrnce. Malé automobily řízené rozrušenými mladými muži, kteří hlídkují u polí, drkotají po nerovných hliněných cestách. Fámy se šíří rychle. Stopař se dozvídá, že na druhém konci pole spatřili slona. Všichni tam pospíchají, nadšení se mísí se strachem. Sotva dorazíme k Sampathovu nákladáku, abychom odjeli jinam, přiběhne stopař a poví nám, že sloni se už nacházejí někde jinde, šílená honička začíná nanovo. Někde se našla velká lejna, jinde stopy, na dalším místě kdosi zaslechl zvuky a na ještě jiném slona zahlédli minulou noc.

Myslím na všechny ty mladé muže, kteří objíždějí oblast v autech a hlídkují na věžích, na jejich horečnatý entuziasmus a připomene mi to něco úplně jiného, zároveň povědomého i cizího. Světlo mety a baterky. Pátrání a pronásledování. Strach a násilí. Společná obrana proti nebezpečnému nepříteli, „tomu druhému“. A pak si vzpomenu. Připomíná mi to americký film popisující události, které předcházely lynčování v jednom jižanském městě někdy v padesátých letech 20. století. Až na to, že tady jde o slony.

Okamžitě se kvůli té asociaci zastydím. Místní kolem mě se ze všech sil snaží slony zastavit, nikoliv zabít. Ten kousek lesa je malý a zranitelný. Farmáři by na něj mohli snadno zaútočit, stačilo by pár traktorů a pušek a nepřítel by byl zničen jednou provždy. Ale oni to neudělají. Nechovají se jako kdysi naši předkové na severní polokouli, na Západě nebo Blízkém východě. Hinduistická a buddhistická zásada *ahimsa*, neubližovat ostatním živým tvorům, se tu nadále ctí.

Sloni žijící na Šrí Lance jsou největším asijským poddruhem, *Elephas maximus maximus* (slon cejlonský). V kohoutku dosahují výšky 3,5 metru a váží až šest tun. Kly má narostlé méně než deset procent samců, což

asi nebude náhoda ani výsledek normálního evolučního vývoje. Vědci se domnívají, že k přirozené selekci v neprospěch samců s kly došlo v důsledku masivního lovu kvůli slonovině a trofejím a v důsledku ubývání životního prostoru a vývozu slonů s kly do jiných zemí během britského koloniálního období, kdy se ostrov nazýval Cejlon.¹

Krvežíznivost britských lovců byla legendární a nejznámějším viktoriánským lovcem slonů na ostrově byl Samuel Baker. Baker, dobrý přítel cestovatelů Henryho Mortona Stanleyho a Charlese Gordona („Gordona z Chartúmu“), psal o lovu na Šrí Lance. *The Rifle and the Hound in Ceylon* (Puška a lovecký pes na Cejlonu) je nudná kniha o jeho samolibé vášni zabíjet. Ani v nejmenším se nedá srovnávat s Orwellovým hlubokým zpytováním v esaji *Jak jsem střílel slona*. Lidmi, kteří soucítí se slony, Baker pouze pohrdal. „Sloni, to jsou mi pěkní chudáčci!“ hřímá. „Chtěl bych vidět soucit těchhle lidí, až budou mít divokého slona za zády.“ Baker se neustále vrací k tématu, jímž byl doslova posedlý: zabíjení samic a jejich mláďat. „Následujícího večera,“ vzpomíná, „jsme opět sledovali nádrž a opět se k ní přišla napít matka se svým mládětem. W. a B. zlikvidovali to malé a já jsem zabil matku.“ V nejnechtutnějších pasážích vzpomíná, jak zabil slonici s vemeny plnými mléka, které pak pil přímo z jejich bradavek, „k očividnému znechucení domorodců“.²

Baker byl jedním z mnoha. Imperiální legendy pyšně vyprávějí o britském důstojníkovi, který zabil tisíc slonů. Když se Šrí Lanka osvobodila od koloniální nadvlády, velké lovecké orgie pro zábavu ustaly, ale rychlý ekonomický vývoj zničil obrovskou část přirozeného životního prostředí slonů. Hrůzostrašná občanská válka mezi tamilskou menšinou a vládou si také vybrala svou daň v podobě mnoha životů lidských i zvířecích. Podle Světového fondu na ochranu přírody populace slonů na Šrí Lance klesla od počátku 20. století téměř o šedesát pět procent.

Dnešní Šrílančany postupné ubývání slonů znepokojuje. Tato zvířata jsou dodnes chována (v otřesných podmínkách) v buddhistických chrámech, kde slouží jako talismany a místní atrakce. Jsou spojujícím faktorem složité národní identity a Šrílančané jsou na ně velmi hrdí. Neustále se o nich mluví. Titulky na předních stránkách novin požadují, aby vláda zasáhla a zachránila dva poslední jedince v jedné vzdálené přírodní rezervaci. Oficiálním trestem za trofejní lov slonů je smrt (v zemi se však od sedmdesátých let neuskutečnila jediná poprava za spáchání trestného činu). Jednou z největších turistických atrakcí na ostrově je sloní „sirotčinec“ v Pinnavale (Pinnawala).

Ékanájaka je terénní pracovník placený Centrem pro ochranu a výzkum v Glagámuvě, který má za úkol řešit konflikty mezi Šrílančany a slony. Jde o platformu, kam mohou farmáři a vesničané podávat stížnosti na slony a trpělivá třetí strana jim pomůže problém vyřešit.

Jedná se o oblast, kde se lidé stále ještě myjí v řekách a perou v nich prádlo, dávají si pozor na jakýkoliv příznak horečky, která může být příznakem malárie, a každý týden nosí do chrámu obětiny. Ékanájaku považují za představitele státu, ztělesnění pokroku. Pouhý rozhovor s ním nebo o něm uklidňuje rozjitřené emoce, kterých je zde opravdu požehnaně.

Podstata problému je jednoduchá. Území, na kterém sloni pobývali, muselo ustoupit polím a výstavbě domů, ale sloni se na cestě za potravou vrací do lovišť svých předků. Tito savci stráví konzumací potravy až 16 z 24 hodin, ti šrílanští sní denně 140 až 180 kg vegetace. Přirozený nárůst lidské populace a vládní programy přidělující půdu chudším rodinám vedou k nevyhnutelnému konfliktu mezi zvířaty a lidmi. Existují filmové záznamy těchto střetů. Ty méně kvalitní, natočené na mobilní telefony, lze snadno dohledat na Youtube. Na jednom z nich se muž pokouší odehnat slona přecházejícího přes jeho pole, slon se splaší a muže zabije. Na jiném bagry mávají lopatami proti slonům, kteří se je snaží napadnout, sloni stojí uprostřed silnice a vytlačují auta. Tyto konfrontace vždycky končí stejně. Z dlouhodobého hlediska vítězí člověk.

Nejoblíbenější ochranou proti hladovým slonům jsou elektrické ohradníky – narazíte na ně na každém kroku. Pole ohraničují kovové dráty, které při doteku rozdávají elektrošoky, ale nezabíjejí. Někde ohradníky chrání celé vesnice, jinde jen několik domů. Školy a veřejné budovy mají své vlastní ploty. Jsou všudypřítomné. Uvnitř plotů se odehrává život celých vesnic a rodin. Přívětivého Ékanájaku spatřím rozzlobeného jen v jediném okamžiku, když hovoří o půdě, kterou vláda přidělila novým rodinám. Pozemky nemají přístup k elektrickému proudu, takže na nich nelze instalovat ohradník. Tyto chudé rodiny staví falešné ohradníky a doufají, že si toho sloni nevšimnou. Marně. Sloni jsou tak chytrí, že začínají zvládat i funkční ohradníky. Ékanájaka zaparkuje auto u velkého domu. Lámanou angličtinou mě vybídne, ať se pozorně podívám. V zahradě je spousta ovoce, včetně obsypaných banánovníků a kokosů. Proto je dům obehnan elektrickým ohradníkem. „Ale sloni se neustále učí,“ vysvětluje mi. „Jakmile

postavíme ohradník, sloni se pokusí proniknout dovnitř, i když tam vůbec nic není. Kvůli plotu si totiž myslí, že tam jídlo je. Přizpůsobují se.“ Nejenže pochopili, že ohradník znamená jídlo, přišli také na to, jak si s touto překážkou poradit. Mladí samci jednoduše vyvrátí nejbližší strom tak, aby spadl na ohradník, a pak ho přejdou. Farmáři proto pokáceli všechny stromy poblíž ohradníku, říká Ékanájaka. Teď si sloni přitáhnou kmen odněkud jinud a povalí ho na ohradník. „Máme tu tři až pět chlapíků, kteří se to naučili,“ vysvětluje. „Ty jim říkáš chlapíci?“ podívám se. Jenom se uchechtne.

Společně s Ékanájakou jsme navštívili Somanwathi, místní ženu, které zdivočelý slon před osmi lety zabil na dvoře za domem manžela. Sómanvathí nám nabídne pečené rýžové a luštěninové kuličky s ostrým čatni a pak nám přinese černobílé fotografie svého zesnulého manžela. Ékanájaka si prostřednictvím mého překladatele stěžuje, že se to „od té doby ještě zhoršilo“. Už nejde jen o jídlo. Mladí samci se nebojí zaútočit na lidi a auta, které vnímají jako hrozbu. Když někdo onemocní a musí k doktorovi, nemůže jet malým autem nebo malou dodávkou. Sloni se bojí jen velkých nákladáků. Pokud není po ruce nákladák, musí nemocného doprovázet až na místo „celá vesnice“.

„Zlobíte se na ně?“ zeptám se vdovy. „Na zvířata se přece nemůžeme zlobit,“ odpoví se zvonivým smíchem. Někdy prý postává na bezpečné straně plotu a s obdivem je pozoruje. Přemýšlím, kolik lidí na Západě by bylo ochotno žít za elektrickým ohradníkem kvůli ochraně proti zvířatům vážícím několik tun. Netrvalo by dlouho a začali by se na úřadech dožadovat, aby slony přesunuli někam jinam, v tom lepším případě.

Té noci sloni z lesa nevyšli, tmou se však rozléhalo jejich troublební. Občas se ozývaly tlumené zvuky nebo kňourání hladových mláďat, ale většinou jen nekonečné praskání větví, jak se sloni prodírali mezi stromy a hltali je. Rozhodně jsem byl jediný, kdo si přál, aby vyšli ven.

Nakonec je čeká stejný osud jako mnoho jejich soukmenovců. Jejich populace se začne snižovat v důsledku nedostatku potravy nebo usmrcení při střetu s lidmi. Někteří zapadnou do vykopaných jam nebo se oddělí od stáda a zůstanou sami. Pokud budou mít štěstí, dostanou se do Pinnavaly. Kolem tzv. sloního sirotčince vyrostly hotely, restaurace a obchody se suvenýry. Jednou z nejoblíbenějších atrakcí pro turisty je tu koupání slonů v řece probíhající dvakrát denně. Sloni jsou odváděni k vodě pod dohledem strážců s ostrými tyčemi. Samci

mají nohy spoutané řetězy, aby se nemohli rozběhnout. Procesí působí jako promenáda vězňů zajatých Římany na území nějakého kmene, okovy řinčí po cestě. Zní to jako žalozpěv: „Kdysi jsme bývali svobodní a teď už nejsme, kdysi nám patřila země a teď jsme atrakcí pro davy.“

Po setmění kráčíme kolem kukuřičného pole. Starší žena sedí na strážní věži. Paprsek baterky osvětluje bílé vlasy lemující její tvář, takže vypadá jako postava ze starých buddhistických legend. Naše konverzace probíhá tak, že na sebe křičíme, já stojím dole u elektrického ohradníku, ona sedí nahoře ve věži. Prostřednictvím překladatele mi vypráví o své chudé rodině a dlouhých měsících, které v noci tráví nahoře odháněním slonů. Říká, že má dvě možnosti – buď bude hlídat vnučata, nebo pole s kukuřicí. Dnes v noci je tady, ozbrojená hrnci a pánvičkami bedlivě pozoruje temnou skvrnu lesa před sebou.

Až tvůj syn vyrostе, ptám se Ékanájaky, uvidí ještě slony tak jako my dnes, ve volné přírodě? Namaluje prstem čtverec na dlani. „Jen na obrázcích,“ odvětí. „Pokud to půjde takhle dál, tak už jen na obrázcích. Možná v zoo,“ smutně se usměje.

Největší hrozbou, kterou stvořila globalizace, je destruktivní vliv konzumu a průmyslové výroby na ekosystém Země. Nejpádnejším argumentem proti současnému světovému řádu je jednoduše jeho neudržitelnost. Pokud se něco nezmění, zvířata ani lidé to nepřežijí. Krutou pravdou je, že lidé a lokální komunity mohou být zneužiti a zlikvidováni. Civilizace to ostatně zažívala už od nepaměti. Ale smrtonosné rány, které lidstvo zasazuje planetě, jsou něčím novým a možná nevratným.

To, co se děje šrilanským slonům, se děje všem zvířatům v různé míře všude a neustále. Hlavním důvodem bezprecedentního vymírání živočišných druhů v dnešní době je ztráta životního prostoru. Od roku 1970 zmizelo ze svého přirozeného prostředí více než pětadesát procent všech obratlovců.³ Počty savců prudce klesají s tím, jak se zmenšují jejich přírodní stanoviště. Někteří vědci tento proces nazývají „biologickou anihilací“. Stáváme se svědky nejpřekotnějšího vymírání druhů na zemi za posledních 10 milionů let.⁴

Ubývání živočišných druhů se očividně zrychluje v důsledku lidské činnosti. Během minulého století zmizelo devadesát procent gepardů na celém světě, což je bilance jen o málo horší než ta, kterou vykazují afričtí sloni. V roce 1930 jich žilo 10 milionů, dnes je jich na světě

pouze 415 tisíc. Jen v Mosambiku v letech 2009 a 2011 pozabíjeli lovci slonoviny sedm tisíc slonů.⁵ Severní Amerika přišla od roku 1970 o tři miliardy ptáků, jejich populace se zmenšila o třicet procent.⁶ Průkopnická a velmi důkladná studie publikovaná roku 2017 v Německu odhalila, že hmyzí populace v přírodních rezervacích klesla v posledních desetiletích o sedmdesát pět procent. Výzkum se přitom zaměřil na chráněná území, která by měla být vůči poškození životního prostředí relativně imunní.⁷ Bez životaschopné populace hmyzu jen těžko udržíme vhodné životní prostředí na zemi. Hmyz představuje kritický článek v potravním řetězci, opyluje rostliny, bez nichž se neobejdeme. Na opylování hmyzem závisí více než sedmdesát pět procent světové zemědělské produkce. Mezi lety 2014 a 2018 ztratili američtí včelaři čtyři z každých deseti úlů kvůli syndromu zhroucení včelstev ničícímu nejdůležitější opylující hmyz.

Vymírání se netýká jen pevniny. Za poslední dvě století vzrostla o třicet procent kyselost oceánů a populace ryb se hroutí. Obří rybářské lodě a traulery vysávají ryby z rozsáhlých oblastí oceánu odpovídajících přinejmenším rozloze Jižní Ameriky. Jedním z destruktivních důsledků průmyslového lovu ryb je likvidace všech živočišných druhů bez rozdílu, tedy i těch, které nemají komerční využití. Jedná se o jev známý jako „vedlejší úlovek“. Tahání vlečných sítí po mořském dně ničí hnízdiště a vede ke zhroucení populací mnoha druhů ryb. Od roku 1950 zmizelo šedesát až devadesát procent velkých vodních masožravců.⁸ Podle jedné studie rybaření zlikviduje 11 tisíc žraloků za hodinu, tedy zhruba 260 tisíc každý den.⁹

Potápěl jsem se v kleci u Gansbaai v jihoafrickém Západním Kapsku a marně jsem doufal, že zahlédnu velkého bílého žraloka. Dondávna to bylo nejlepší místo na světě, kde jste je mohli spatřit. Žraloci však z moře poblíž tohoto malého městečka zmizeli, nikdo neví proč ani kam. Později jsem sledoval, jak zanícení ochránci přírody vykrmují africké tučňáky v zařízení, které pečuje o slabé jedince vyvržené na pláž. Xolani Lawo, vedoucí výkrmného projektu, mi řekl, že tučňáci se v zajetí nedokážou sami nakrmit. Instinkt jim velí žrát jen ryby, které uloví, ty, které se ještě hýbou. „Rybu, co se nehýbe, dobrovolně nepozřou. Někteří z nich krmení nesnášejí, nechtějí být ani na tomhle stole.“ Jednoho po druhém chytí pod krkem, silou jim rozevře ostrý zobák a strčí jim rybu do krku. Kromě ztráty přirozeného životního prostředí a hnízdicích oblastí na pobřeží je prvořadým problémem

těchto ohrožených zvířat nedostatek potravy v moři, které kdysi překypovalo životem, ale dnes už je téměř vylovené.*

Jednoho z mladých tučňáků, kterého Xolani podržel, jsem si pohladil. Přejel jsem prsty po jeho svažité kůži. Byl vyhladovělý. „Každý týden přijdeme o devadesát z nich,“ řekl Xolani s nezastíranou obavou o tento živočišný druh. Z krmení v tomto zařízení se stala tak rutinní záležitost, že člověk málem zapomíná na šílenost celé situace: jediný způsob, jak zachránit zvířata, která jsou skvělými plavci a výbornými lovci, je násilně je vykrmovat. Theanette Staalová, veterinární sestra v tomto zařízení, mi se slzami v očích vypráví o zoufalé snaze zachránit africké tučňáky před vyhynutím: „Nejsou to naši tučňáci ani tučňáci Jihoafričanů,“ řekla. „Jsou to tučňáci nás všech.“ Při současném vývoji tento druh vyhyne do roku 2026.

Zpráva Mezivládního panelu OSN pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES) z roku 2019 uvádí, že úplné vyhynutí hrozí milionu druhů zvířat a rostlin, mnohým z nich už za několik desetiletí. Znovu a znovu se objevuje pojem „transformativní změna“. Podle vědců, kteří uvedenou zprávu sepsali, se bez takové změny bude situace jen zhoršovat. Epidemie vymírání možná změní celosvětovou ekologii do takové míry, že se v ohrožení ocitne i lidstvo. Jedním z autorů projektu je německý ekolog Josef Settele, který píše, že „ekosystémy, živočišné a rostlinné druhy, volně žijící populace, místní varianty a odrůdy domestikovaných rostlin a zvířat se zmenšují, upadají nebo mizí. Základní, vnitřně propojená síť života na Zemi se ztenčuje a čím dál více se rozpadá. Tyto ztráty jsou přímým důsledkem lidské činnosti a představují akutní hrozbu pro život člověka ve všech koutech světa.“¹⁰

Hluboké napětí, které tento a jemu podobné texty vyvolávají, je vcelku pochopitelné. Chtějí-li vědci „prodat“ vážnost situace veřejnosti, musejí přijít s varováním, že se v ohrožení ocitá samotné lidstvo. Pokud se *homo sapiens* nezachová zodpovědně, nevyhynou jen žáby, včely, gepardi a sloni, v nebezpečí bude také on sám. Tornádo destrukce a smrti, které lidstvo rozpoutalo, ho smete spolu s nimi.

* Afričtí tučňáci se též nikdy nevzpamatovali z těžby guána využívaného jako hnojivo. Těžba zničila jejich oblíbená hnízdiště, v nichž byli chráněni před predátory a nepříznivým počasím. A nejen to, jejich vajíčka se stala delikatesou. V kavárně jihoafrického parlamentu se tato pochoutka servírovala jednou týdně.

Média a mezinárodní neziskové organizace zdůrazňují ohrožení lidstva, neboť tím získávají podporu. Tyto marketingové strategie jsou ale založené na stejných nevyřčených předpokladech, z jakých vycházel Samuel Baker, kolonista se zálibou v zabíjení zvířat: příroda, včetně bradavek zastřelené slonice, je tu jen pro člověka. Lidé od nepaměti považovali svět za nevyčerpateľnou studnici zdrojů, které mohou využívat ke svým vlastním potřebám.

Skutečnou transformativní změnu si lze představit snadno. Nastane, pokud se voliči shodnou na tom, že masové vymírání zvířat v důsledku nestřídmosti lidské civilizace je špatné a nepřijatelné, a to i v případě, že ho lidé mohou přežít. Nastane, pokud budeme věřit, že biologická diverzita je nejvyšší sociální hodnotou, kterou musíme pečlivě chránit. Nastane, pokud uznáme práva, skutečná práva, i ostatním živočišným druhům.

Ostatně tím, kdo nám poskytuje základní životní potřeby, přece nejsou korporace. Nevytvářejí vzduch, nečistí ho ani neudržují kvalitu vody a neumožňují pěstování plodin. To všechno se děje díky rozmanitému, dýchajícímu ekologickému systému tvořenému nespočtem živých bytostí a díky jeho neuvěřitelné hojnosti.

Z historického hlediska to vůbec není radikální postoj. V pravěku se jím lidé řídili, ale pak na něj zapomněli. Maimonides, nejvýznamnější filozof judaismu, ve svém díle *Průvodce zbloudilých* napsal: „Vesmír tu není pro lidi, každá bytost je tu sama pro sebe, není tu kvůli komukoliv jinému.“¹¹

Hoedspruit, Jihoafrická republika

Elektrické ohradníky na Šrí Lance brání slonům vstupovat na území lidí. V Jihoafrické republice je tomu naopak. Zvířata jsou držena uvnitř a lidi venku. Krugerův národní park o rozloze dvacet tisíc kilometrů čtverečních je obehnaný právě takovým plotem. V nedalekém Hoedspruitu zřídili farmáři obrovské soukromé safari se zvířaty, která už na jejich pozemcích žila, a k tomu přikoupili další z různých částí země. Otevřeli zde luxusní hotely – ty, kde vás uvítají chlazeným ručníkem s vůní vanilky.

Jde samozřejmě o byznys. Do Jihoafrické republiky si můžete zajet zvířata prohlédnout nebo je střílet. Jsou soukromým vlastnictvím majitele pozemku a oba zážitky jsou tak stejně legální. Většina zvířat v okolí Hoedspruitu však není určena k lovu. Území safari protínají stovky prашných cest vedoucích takřka na jakékoliv místo. V takových

podmínkách je normální fungování místního ekosystému v zásadě nemožné. Cesty mají umožnit turistům získat co nejlepší úhel pro snímky levhartů, slonů či nosorožců. Nejlepší variantou je samozřejmě mě selfie.

To hlavní, oč tu běží, jsou ovšem nosorožci, přesněji řečeno cena nosorožčích rohů na černém trhu, zejména asijském. Ceny ve Vietnamu a Číně, kde se rohům těchto velkých lichokopytníků připisují výjimečné léčivé účinky, se pohybují zhruba mezi 50 a 100 tisíci dolary za kilogram. (Neexistuje jediný vědecký důkaz, který by toto přesvědčení potvrdil. Rohy tvoří z většiny keratin, stejný druh proteinu, který najdete v lidských nehtech a vlasech.) Vysoká cena láká do safari pytláky. V lepším případě zvíře alespoň omámí, než mu rohy brutálně uřežou. Častěji jej však jednoduše zabijí. Safari používá elektrické ohradníky citlivé na dotek, vrtulníky, polovojenské jednotky, kamerový systém a senzory, větroně, týmy zvěděů a průzkumníků, stopaře žijící v buši a mnoho dalších prostředků. Všechno je marné. Poptávka totiž roste a hned za plotem začíná chudinská čtvrt, v níž žijí lidé v otřesných podmínkách. Průměrný měsíční výdělek v Jihoafrické republice činí 1 400 dolarů (údaj z posledního kvartálu roku 2018), ale skutečným problémem je nezaměstnanost. Každý čtvrtý práce schopný člověk nemůže najít zaměstnání.

Nakonsiti a Preis jsou dva hlídači Protracku, soukromé bezpečnostní služby, která střeží zvířata v safari před pytláctvím. Jednou v noci jsem s nimi stál na improvizovaném silničním zátarasu před vstupem do rezervace, nedaleko malého letiště v Hoedspruitu. „Nemáme šanci pytláčení zabránit, protože tam venku není žádná práce,“ říká mi Nakonsiti. Rozpovídá se o tíživé sociální situaci, o pocitu, že obyvatelé chudinských čtvrtí nemají z orgiastického úspěchu safari žádný užitek. „Dokážeme pytláčení jen omezit, nic víc,“ dodává. Ani jeden z nich po návratu domů do komunity o své práci nemluví. Kdyby se lidé dozvěděli, že tito muži pracují v rezervaci, mohli by jim unést nějakého blízkého příbuzného. Za propuštění by žádali informace a vpuštění pytláků do safari. To je jen jeden z možných scénářů. „Domů nikdy nejdu v uniformě,“ vysvětluje Preis. „Vezmu si běžné oblečení. Když se mě někdo ptá, kde pracuju, řeknu, že dělám údržbáře, rozhodně nikomu nevykládám, že pracuju v rezervaci divokých zvířat.“ Nutnost této přetvářky ukazuje, kdo tady vyhrává – lidé, kteří se snaží zvířata chránit, to nejsou. Vždy vítězí poptávka.

Jedu navštívit Karen Trendlerovou, jednu z předních jihoafrických ochránkyní zvířat a bojovnic za jejich práva, významnou představitelku Národní rady společností pro prevenci krutého zacházení se zvířaty (NCSPCA). Sedíme u ní doma na zahradě. Trendlerová mnoho let pracovala v týmu rychlé reakce na záchranu zvířat, zejména těch divokých, před špatným zacházením. „Asijská ekonomika rychle roste,“ říká mi. „Roste populace i hospodářství, takže je k dispozici spousta peněz na utrácení. Mohou si teď kupovat luxusní zboží jako nosorožčí rohy a elixír z tygřích kostí.“ Poslední jmenovaný produkt je alkoholický nápoj z fermentovaných tygřích kostí, po němž je shánka na celém Dálném východě. Tamní lidé věří, že onen nápoj pomáhá proti bolesti a slabosti, údajně také zlepšuje inteligenci a sexuální potenci mužů.

Jelikož se tygří kosti těžko shánějí, ceněnou komoditou se na tomto kontinentu staly rovněž lví kosti. Co se týče lvů a ostatních velkých kočkovitých šelem, vznikl dokonalý a skvěle fungující komerční koloběh. Turisté přijíždějí do Jihoafrické republiky a dobře platí za to, aby mohli vykonávat „dobrovolnickou práci“ v tzv. záchranných stanicích pro lvíčata, která „opustily matky“ nebo jejichž rodiče „odstřelili lovci“. Jde o sentimentální past na turisty jako vystřiženou z disneyovského filmu *Bambi*. „Ve skutečnosti se nejedná o opuštěná lvíčata,“ říká Trendlerová. „Tato mláďata byla odebrána jejich matkám záměrně pár dní po porodu kvůli komerční hodnotě, jakou představují platící dobrovolníci a turisté, kteří si s nimi přijíždějí pohrát, pohladit si je nebo se s nimi vyfotit. Jakmile lvíčata trochu povyroستou, začnou být nebezpečná. Už to nejsou sladká koťátka.“ Nejlepší způsob, jak je v tomto okamžiku zpeněžit, je přesunout je ze stanice do safari. Tam si je mohou ulovit turisté, které nezajímá mazlení, ale střelení.

Tygři nepocházejí z Afriky, byli tam importováni a nyní jsou na tomto kontinentu chováni a prodáváni na lov. Kočkovité šelmy odchované v „záchranných stanicích“ se nebojí lidí, a proto se dají snadno střílet. Když lovec zvíře uloví, odveze si jeho hlavu jako trofej, aby s ní dělal doma dojem na hosty. Farmáři provozující safari seberou kosti a pošlou je lodí na Dálný východ, kde se z nich vyrábí šperky, amulety, elixíry nebo tzv. tygří dort, který se rovněž používá v tradiční asijské medicíně. Kromě toho jsou samice opakovaně oplodňovány, často blízkými příbuznými samci. Jeden bývalý dobrovolník mi vyprávěl o žalostném pohledu na mláďata, která se rodila s vadami v důsledku těchto incestních chovů. Není třeba zmiňovat, že zvířata lapená v tomto

systému nelze vypustit do přírody, povahově ani geneticky nejsou schopná se o sebe v divočině postarat.

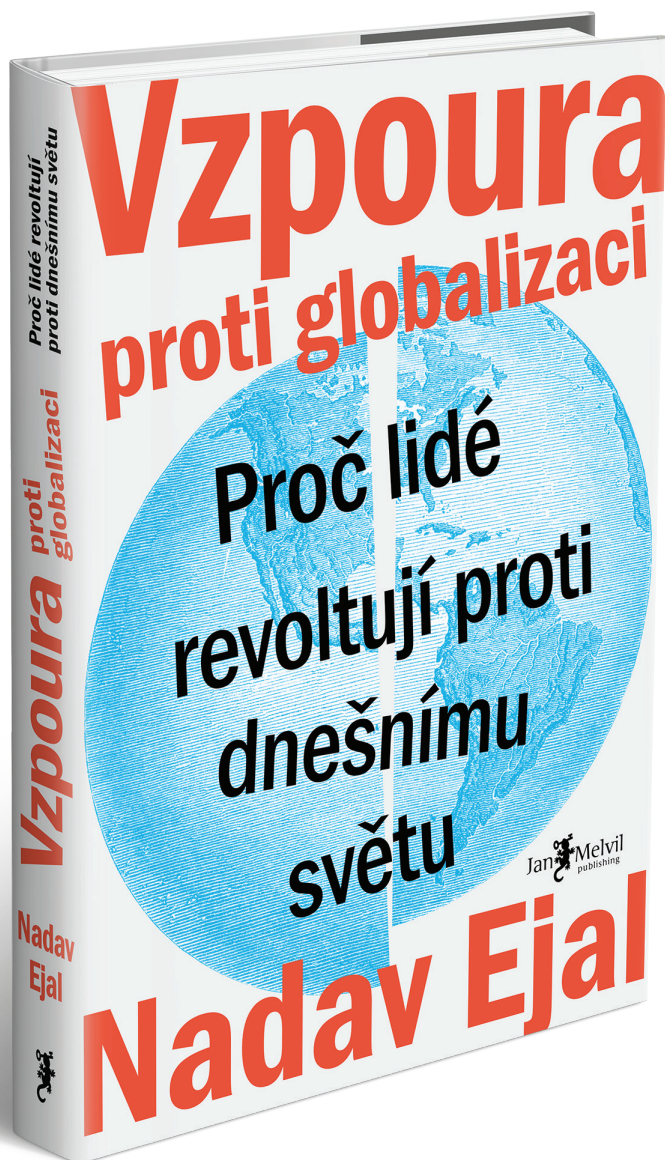
Tyto příběhy ukazují nelítostné dopady mezinárodního obchodu a zároveň střet globalizace s místní ekologií. Vykořisťovatelský systém zde mají v rukou v podstatě cizinci. Nic netušící turisté podporují „mazlíčkárny“ a dobrovolníci se nevědomky podílejí na chovu zvířat, jehož cílem je odběr orgánů. Valná většina lovců přijíždí z jiných koutů světa, ze Spojených států, Evropy a Asie. Kostí zvířat si pak tak či onak najdou svou cestu zpět do Asie.

Lev žije ve volné přírodě jen na africkém kontinentu, jako průmyslový produkt však žije všude. Každícká fáze jeho života od narození až do smrti je využita v průmyslovém cyklu a zisky z něj plynou do kapes lidí, kteří nejsou součástí společnosti, jež s těmito zvířaty sdílí životní prostor.

Kočkovité šelmy jsou na tom ale pořád docela dobře, srovnáme-li je s nosorožci. Svět obchodu od těchto velkých a vznešených tvorů nechce zas tak moc – do „mazlíčkáren“ a na lov se nehodí a ani jejich kosti nejsou k ničemu. Obchod si žádá jen jejich vystavování na safari. A jejich rohy. John Hume, drsný farmář, který chová nosorožce právě za tímto účelem, to shrnul slovy: „Mrtvý nosorožec je jednoduše cennější než živý.“ Nosorožci mají na světovém trhu hodnotu v zásadě pouze v Asii, a to z jediného důvodu: jsou zdrojem mletých rohů.

Poslední samec nosorožce bílého severního zemřel v roce 2018. V roce 2018 bylo v Jihoafrické republice upytlačeno kvůli rohům přesně 769 nosorožců různých druhů, v roce 2017 jich bylo přes tisíc. Je otázkou, zda v africké divočině nějaký druh nosorožce vůbec přežije. Za pytláckými operacemi stojí často asijské zločinecké gangy, které do rezervací posílají své vlastní pytláky vybavené chytrými telefony, aby mohli pro potenciální zákazníky v Asii zdroj rohů zdokumentovat.¹²

Tento fenomén živí pouze a jenom poptávka, která je zcela odtržena od místního prostředí, ekologického systému, politických norem, společenských potřeb a tradic. Svět revolty proti globalizaci je světem, v němž vše místní neustále čelí útokům a ohrožení ze strany vnějších sil působících naprosto svévolně. Tento místní svět může někdy představovat třeba i nosorožec.

Kupte si papírovou nebo elektronickou verzi knihy
za skvělou cenu na
www.melvil.cz